

SOSIAL PSIXOLOGIYA
СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ
SOCIAL PSYCHOLOGY

UOT 159.923:316.6

**ŞƏXSİYYƏT İDENTİKLİYİ PROBLEMİNİN KONSEPTUAL DİZAYN
MƏSƏLƏLƏRİ**

Səbinə Xeyrulla qızı Piriyyəva

Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində

Sumqayıt Dövlət Texniki Kollecinin müəllimi

ORCID: 0009-0000-2785-6587

E-mail: sabina.m.79@mail.ru

Açar sözlər: *şəxsiyyət, sosial fərdilik, rol, sosial proseslər, milli fərdilik, etnik fərdilik.*

Ключевые слова: *личность, социальная индивидуальность, роль, социальные процессы, национальная индивидуальность, этническая индивидуальность.*

Key words: *personality, social individuality, role, social processes, national individuality, ethnic individuality.*

XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq cəmiyyət öz tarixinin xüsusilə məsuliyyətli, böhranlı dövrünə qədəm qoydu. Termonüvə raket silahları, tamamilə hər şeyi məhv etməyə qadir olan yeni kimyəvi və bakterioloji silahlar yaradıldı. Hal-hazırda ekoloji problem dünyada ən aktual problemə çevrilib. Ənənəvi həyat tərzində baş verən sürətli dəyişikliklər idarəolunmaz demografik partlayışa, tüğyan edən urbanizasiyaya, cəmiyyətin sosial və psixoloji sabitliyinin itirilməsinə gətirib çıxarmışdır. Həyatın çilgün tempi, baş verən dəyişmələrin sürəti əsəb və ruhi xəstəliklərin fəlakətli artmasına, fərdin təbiətdən, normal ənənəvi həyatdan ayrılmasına, ailə institutunun dağılmasına, mənəviyyətinin tənəzzülünə, şəxsi dəyərlərin və həyatın mənasının itirilməsinə səbəb olmuşdur. Yaranmış bütün bu problemləri və ziddiyyətlər kompleksini necə həll etmək olar? Elmi-texniki tərəqqini ləngitməkləmi, urbanizasiyanı geri qaytarmaqlamı, ötən əsrlərin sağlam milli ənənələrini dirçəltməkləmi? Lakin tərəqqi qaçılmazdır, onun dayandırılması sivilizasiyanın ölümü deməkdir. Bununla bağlı sosial problemlərə baxmayaraq, tibbdə yeni nailiyyətlərdən, insan həyatının bütün sahələrinin modernləşdirilməsindən, artan avtomatlaşdırmadan və s. imtina etmək mümkün deyil. Bu o deməkdir ki, inkişaf mexanizmində şəxsiyyətin intellektual və mənəvi konstitusiyası xüsusi rol oynayır. Müasir şəxsiyyətin məqsəd və vəzifələri ənənəvi şəxsiyyətin həll etdiyi vəzifələrdən əsaslı şəkildə fərqlənir. Ənənəvi dövrdə, davranışın konkret göstəriş və qadağalarla tənzimlənməsi dövründə şəxsiyyətin müəyyən standart formaları qurulur. Müasir cəmiyyətdə isə laqeydlik, ikiüzlülük, eqoizm, gizli və bəzən də aşkar qəddarlıq kimi xüsusiyyətlər üstünlük təşkil edir. İnsanların əksəriyyəti insan hüquqlarının pozulmasına, bəşəriyyətin təhlükəsizliyinə və gələcəyinə biganə yanaşır. Cəmiyyətin mənəvi deqradasiyası, mənəvi sarsıntılar və fürsətçilik müasir insanı bazar adamına çevirir. Onun fəaliyyətinin nəticəsi yalnız bazar şəraitində fəaliyyətinin uğur və ya uğursuzluğundan asılıdır. Amma bununla belə müasir şəxsiyyəti hələ də “mən kiməm?” sualı, özünü müxtəlif

mühitlərdə təsəvvür etmək istəyi birləşdirir. N.N. Kozlova fərdin özünü təyin etmək qabiliyyətini müəyyən edir. O, öz müqəddəratını təyinetmə qabiliyyətini (özünü) və şəxsi identikliyi bərabərləşdirdi. Onun fikrincə, “şəxsi identiklik fərdin malik olduğu xarakterik xüsusiyyət və ya əlamətlər toplusu deyil. O, fərdin öz tərcümeyi-halı baxımından refleksiv şəkildə dərk etdiyi mənliyi təmsil edir” [1, s. 21]. Şəxsi identiklik insanın öz axtarışı və seçimi nəticəsində şəxsiyyət əldə etməsinin konstruktiv yoludur.

Ənənəvi şəxsiyyət, ilk növbədə, sabit şəxsi identikliyə və tanınmış sosial statusa nail olmaq üçün ilkin şərt olan sosial nizam-intizamın qorunması ilə məşğul olurdu. Müasir şəraitdə isə insan öz “mən”ini gücləndirmək və inkişaf etdirmək prosesində öz daxili və şəxsi müstəvidə olan ziddiyyətlərini həll etməklə məşğul olur. Bu mərhələdə şəxsi identikliyə nail olmaq üçün ilkin fəaliyyət fərdin şəxsi maraqlarını, onun “mən”ini tələb və təklifin dinamikası ilə uzlaşdırmağa yönəlmiş fəaliyyətdir. Bu koordinasiya isə yalnız bir şərtlə - “mən”ini həyata keçirmək imkanının olması ilə mümkündür. Müasir şəraitdə şəxsi identiklik tək cəhətli insanın sosial statusunun onun şüurunda formalaşan dünyanın subyektiv mənzərəsindəki əksi deyil, həm də “refleksiv layihəyə”, fərdin öz istəkləri əsasında qurduğu bioqrafiyaya çevrilir. Yəni həm şəxsiyyət, həm də şəxsiyyətlərarası münasibətlər artıq əvvəlki kimi sosial institutların və normativ tənzimləmələrin məcburi və repressiv təsiri altında deyil. Nəticədə yeni şəxsiyyətlərarası münasibətlərə, fərd və cəmiyyət arasında yeni münasibətlərə ehtiyac yaranır.

Əgər fərdlə cəmiyyət arasında ənənəvi münasibətlər sosial rolların şərti bölgüsünə, “norma”, “standart”, “vəzifə”... anlayışlarına əsaslanırdısa, yeni tipli münasibətlər, demək olar ki, bütün əsas parametrlərdə kənarlaşmanı ifadə edir. Post-ənənəvi dövrün fərd və cəmiyyət arasındakı əlaqəsi, aradan qaldırılmalı və işlənməli olan mürəkkəb qarşılıqlı əlaqələr sistemi, bir sıra daimi sınaqlar və təcrübələrdir. Onlar burada refleksivlik və şəxsiyyətə əsaslanan normalar üçün bir növ sınaq meydançasına çevrilirlər. Təəssüf ki, müasir dövrdə və post-ənənəvilik görünmə sahəsi adlanan bir şəraitdə, bir qayda olaraq, yadlaşma, tənhalıq, depersonilozasiya, anomaliya, marjinalaşma, psixi patologiyalar, deviant davranış kimi hadisələrdə özünü göstərən şəxsiyyət itkisi baş verir və s. Şəxsiyyət böhranlarının bütün növləri müəyyən dərəcədə universal olsa da, unikaldır. Bunların hamısı həm mənfə, həm də müsbət nəticələrə gətirib çıxarır. Müsbət cəhətlər aşağıdakılardır: texnoloji yeniliklərin tətbiqi, yeni ənənələr, normalar, nümunələr və s. “Böhran” termininin özü müsbət heç nə daşımasa da, məhz, müasir cəmiyyətdə və şəxsiyyətin şüurunda hələ də mövcud olan sosial quruluşun, fərd-cəmiyyət münasibətlərinin strukturunun, ənənənin özünün davamlılığı üçün zəruri şərtidir. Buna görə də, şəxsi identiklik problemi cəmiyyətin və fərdin inkişafının bu mərhələsində kifayət qədər aktualdır və konseptual dizayn tələb edir.

Hal-hazırda, xüsusi ontoloji fenomen kimi şəxsi identikliyin tam və sistemlik şəkildə işlənməmiş konsepsiyası yoxdur, baxmayaraq ki, bəzi tədqiqatçılar bunun əksini iddia edirlər: onlar əmindirlər ki, şəxsi identiklik konsepsiyasının əsasında G.V. Leybnisin fərdi substansiyanın və şəxsiyyətin eyniliyi haqqında ideyaları dayanır. Burada yanaşmalarda müxtəliflik özünü göstərir: eyni əsərdə tədqiqatçılar G.V. Leybnisin adını “şəxsi identiklik” anlayışı ilə də əlaqələndirirlər. Hesab edirik ki, bu konsepsiya şəxsi identikliyin konkret aspektləri - psixoloji, sosioloji və s. ilə bağlı tədqiqatlar toplusu ilə əvəz edilmişdir. Bu tədqiqatlar müxtəlifliyi ilə yanaşı, bir sıra digər çatışmazlıqlara da malikdir. Əvvəla, tədqiqatın psixoanalizə meylliliyi, daha dəqiq desək, insanın sosial identikliyin daşıyıcısı kimi çıxış etdiyi yalnız Mən-komponentinin (özünü

dərketmə, özünüqavrama formasında) nəzərə alınmasına meyl göz qabağındadır. Bu zaman artıq fərdin öz şəxsiyyətini yaratmaq, təkmilləşdirmək və reallaşdırmaqda fəal rolu minimuma enir. Şəxsi identikliyin öyrənilməsində belə bir yanaşma öyrənilən problemin vahid konseptual perspektivinin olmamasına səbəb oldu. Şəxsi identiklik fenomeninin tədqiqində vahid konseptual sxem əvəzinə vakuumin yaradılması bu hadisənin öyrənilməsinin psixoloji və sosioloji konseptual aparatdan bir növ asılılığına səbəb olmuşdur. Şəxsi identiklik probleminin müzakirəsi E. Erikson, C. Marcia, A. Vatterman, Z. Freyd, A. Freyd, K.Q. Yung kimi Qərbi Avropa və Amerika psixoanalitik məktəblərinin aparıcı tədqiqatçıları tərəfindən başlanmışdır. F. Neumann artıq formalaşmış ideyalara əsaslanmış və şəxsi identiklik fenomeninin bir sosial-psixoloji problem kimi öyrənilməsi üçün müəyyən edilmiş yanaşmaların birləşdirilməsi yolu ilə getmişdir. Nəticədə, bu gün bu problemlə dolğunluqla təsvir edən universal, hərtərəfli, vahid bir nəzəriyyə yoxdur. Bizə elə gəlir ki, burada əsas səhv bəzən mürəkkəblilik arzusunda sadəliyi fərqləndirməyən psixoloqların təmtəraqlı, çaşdırıcı nəticələrində idi.

Ancaq bu araşdırmaların dünya psixologiyasına verdiyi töhfəni qiymətləndirməmək olmaz. Hazırda elmi ədəbiyyatda şəxsi identiklik E. Erikson, İ. Qoffman, C. Marsia, A. Uoterman, Q. Taifel və b. əsərlərində psixoloji, sosial-psixoloji, sosioloji və psixoanalitik tədqiqatların predmeti kimi təqdim olunur.

Şəxsi identiklik fəlsəfi tədqiqatın predmeti kimi C. Mid, A. Giddens, V. Hesle, E. Giddens kimi tədqiqatçıların əsərlərində təqdim olunur. A. N. Malaxov, V. V. Marçenko, M. V. Zakovotnaya və başqaları mahiyyətə “şəxsi identiklik” anlayışına oxşar anlayışları da işləmişlər: “mən-konsepsiyası”, “mən-obrazı” və s.

Üstəlik, XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq “bu ənənəvi anlayışlar” nəhayət “elmi ədəbiyyatda sıxışdırılır” və “şəxsiyyət” anlayışı ilə əvəz olunur”.

O. A. Malinova və A. Y. Sunqurovun sözlərinə görə, şəxsiyyət kateqoriyasına müraciət etməklə, sosial qarşılıqlı əlaqə vəziyyətlərində hərəkətlərin şəxsiyyətdaxili və sosial-mədəni əlaqə mexanizmlərini aşkarlamaq, insanda qrup və şəxsi prinsiplərin uyğunsuzluğunu anlamaq imkanı yaranır. Psixoanalitik, interaktiv, koqnitiv yanaşmaların nümayəndələrinin ardınca filosoflar da şəxsiyyətin aliliyi haqqında ideyalarını irəli sürdülər.

Cəmiyyətlə fərd arasındakı münasibətlər probleminin, eləcə də fərdin subyektivləşdirilməsinin öyrənilməsinin mərkəzində müasir reallığa və artıq mövcud olan yeni frazeoloji aparata uyğun məzmun tələb edən eyni orijinal C. Midin konsepsiyası dayanır. Bu konsepsiyanın spesifikliyi və yeniliyi onun dialektik mahiyyətindədir. Şəxsiyyət və cəmiyyət arasındakı münasibətlərin vahid sistemə müxtəlif yanaşmaların inteqrasiyasına əsaslanaraq, onun ənənələrindən və digər görkəmli alimlərin təcrübəsindən istifadə edərək, ən vacib münaqişələri həll etmək olar: davamlılıq və yenilik problemləri, bu münasibətlər prosesinin bütövlüyü və diskretliyi, yaradıcılıq və texnologiya, humanist və direktiv üsullar, cəmiyyət və şəxsiyyət, cəmiyyətin və şəxsiyyətin universal sosial aktual və konkret olaraq fərdi keyfiyyətləri və s.

Şəxsi identiklik təbii verilmiş deyil, sosial konstitusiyaya malikdir. Həqiqətən də, burada iki cəhətin – “Mən-şəxsiyyət” və “Mən-identiklik”in birgə mövcudluğu cəmiyyətin degenerasiyası probleminin həlli üçün açar rolunu oynaya bilər və şübhəsiz ki, müasir fərdlər və insanlar arasındakı münasibətlərin öyrənilməsinin əsasını təşkil edir. C. Midə görə, şəxsi və sosial prinsiplər arasındakı əlaqə çox dialektikdir. Şəxsiyyətin komponentləri arasında münasibət “fərdi şəxsiyyət üçün birdəfəlik təyin olunmur, çox spesifik transformasiyalara məruz qalır...” (2, s. 13). Üstəlik,

cəmiyyətin tipi və deməli, cəmiyyətlə fərd arasındakı münasibətlər istər “Mən-şəxsiyyət”, istərsə də “Mən-identiklik” komponentlərindən birinin prioritetinə uyğun olaraq formalaşır: “Axı, fərdin öz sosial və şəxsi identikliyi necə idarə etməsi başqalarının onun haqqında məlumatlı olub-olmamasından, əgər bilirsə, bu barədə məlumatlı olub-olmamasından asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir” [2, s. 13]. Beləliklə, tamamilə əksinə, cəmiyyətin tipinin necə dəyişdiyinə, fərd və cəmiyyət arasındakı əlaqəyə uyğun olaraq, şəxsi identikliyin konstruksiyasının özü də dəyişir: cəmiyyət nəinki bərabərləşdirir və səciyyələndirir, həm də fərdiləşdirir.

Müasir tədqiqatçıların müşahidələrinə görə, ən inkişaf etmiş cəmiyyətlər üçün “insanları bir-birindən fərqləndirən, onların mən-şəxsiyi bu gün onların ortaq cəhətlərindən, “Biz-kimliyindən” daha çox dəyər verir” [2, s. 94].

Üstəlik, belə nəticəyə gəlmək olar ki, ənənəvi cəmiyyətlərdə dominant şəxsi identikliyin ikinci aspekti “Mən”dirsə, müasir cəmiyyətlərdə şəxsi identikliyin birinci aspekti – “Mən” dir və “birinci, mən-şəxsiyyət Biz-şəxsiyyətdən üstündür” [2, s. 217]. Bu sahədə C. Mid, İ. Qoffman, N. Elias, C. Habermas, Q. Tajfel, C. Törner və başqalarının ideyalarından istifadə edərək, şəxsiyyət (mən) anlayışlarına iki ölçüdə baxılmalıdır: şaquli və üfüqi. İ. Qoffman bu vəziyyəti koqnitiv tanınma adlandırır. Şaquli ölçü şəxsi identikliyin Biz-komponentinə, üfüqi ölçü isə şəxsi identikliyin Mən-komponentinə uyğun olacaq. Bənzətmə, ilk növbədə, məqsəduyğundur, çünki Biz-komponent şəxsi identikliyin fərdi xüsusiyyətidir və insanın həyat tarixinin uyğunluğunu təmin edir. Bundan əlavə, Mən-komponent şəxsi identikliyin sosial xarakteristikasıdır və şəxsin aid olduğu bütün rol sistemlərinin müxtəlif tələblərini yerinə yetirmək qabiliyyətini təmin edir. Beləliklə, şəxsi identiklik şəxsi və sosial komponentləri arasında tarazlıqda yaranır. Bu tarazlığın yaradılması və saxlanması şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə və xarici sosial mühitin təsiri, habelə sosial qarşılıqlı əlaqə prosesində işlənmiş təcrübənin inkişafı yolu ilə həyata keçirilir. Və yalnız bu tarazlıqda şəxsiyyət və onun sosial mühiti formalaşır və nəticədə fərddə cəmiyyət arasında münasibət qurulur. İnsan öz şəxsi identikliyi nümayiş etdirməklə cəmiyyətin və digər fərdlərin norma və tələblərinə əməl etməyə çalışır. Ancaq eyni zamanda, özünü ifadə etməyə və unikallığa can atır. Normalar və standartlar ənənəvi həyat tərzinin təlimatları olduğundan, şəxsi identikliyin ikinci komponenti ənənəvi dövrün tərkib hissəsi hesab edilə bilər. Doğrudur, “ənənəvi” bir şəxsiyyət üçün insanların onu necə görməsi son dərəcə vacibdir. “Ənənəvi” şəxsiyyət daim insanların nə fikirləşəcəyini düşünür və daim cəmiyyətin ona qarşılıqlı münasibətini gözləyir. İnsanın sərt şəkildə daxil olduğu ənənəvi cəmiyyət onu fərdlikdən tamamilə məhrum edir. Şəxsi identikliyin şəxsi komponenti kimi də tanınan öz-özünü identiklik heçə endirilir. İlk baxışda ənənəvi şəraitdə şəxsiyyət və cəmiyyət münasibətləri sistemi ziddiyyətdədir. Əslində, hər şey tamamilə fərqlidir - ənənəvi dövrdə heç bir balanssızlıq yoxdur və bunun məntiqi izahı var. Şəxsiyyətin özünəməxsusluğu və onun yaradıcılıq potensialı ona uyğun olan hansısa mini-cəmiyyət məkanında yaşayan şəxsiyyətin buna baxmayaraq, onun mentalitetinə natamam tabe olmasını nəzərdə tutur. O, orijinalıq rejiminə yalnız ona görə girə bilər ki, cəmiyyət bu vahid mini-cəmiyyətdən ibarət deyil, bir-birindən fərqli mentalitetlərlə səciyyələnən çoxlu mini-cəmiyyətlərdən ibarətdir. Başlanğıcda cəmiyyət, demək olar ki, hər bir fərd bir neçə istinad qrupuna aid olduğu şəkildə üçqat artır. İnsan onlardan bir fərd kimi özünün yeni, unikal obrazını yarada bilər. Ənənəvi dövrün sosial mühitinin şəxsi identikliyin komponentlərinin balansından tam asılı olmamasını bununla izah olunur. Müasir şəx-

siyyətin sosial-mədəni və ekzistensial-fərdi inkişafı proseslərinin müxtəlifliyi və dərinliyi sosiallaşma və fərdiləşmə, identifikasiya və təcrid, kollektivləşmə və fərdiləşdirmə, özünüidarə etmə, aktuallaşdırma və transpersonallaşma proseslərinin mərkəzi rolunu kəskin şəkildə ortaya qoyur.

Müasir şəraitdə şəxsi identiklik problemi görünməmiş aktuallıq qazanmışdır. Şəxsi identikliyin birinci komponentinin əhəmiyyəti kəskin şəkildə artır. Şəxsiyyət yalnız özünə heyran olur və “Mən-şəxsiyyət” üstünlük təşkil edir. V. Heslenin fikrincə, bu fenomenin mahiyyəti “mən” tərəfindən imtinaadır. Bu imtina tamamilə açıq olmaya bilər. İlk baxışda sosial ölçünü şəxsi identiklik anlayışından təcrid etmək mümkündür. Bunun nəyi pisdir - şəxsi özünü ifadə etmək, öz müqəddəratını təyin etmək, özünü identifikasiya etmək... Əslində, sosial özünüidentifikasiyada həmişə şəxsi identikliyin itirilməsi təhlükəsi, sıxışdırılması ilə nəticələnir. Bu halda fərd gələcəkdə kollektiv strukturun sadəcə tərkib hissəsinə çevrilir. “Şəxsi identiklik” anlayışının mənası itir, çünki məhz bu konsepsiyada fərdin özünü dərk etməsində aktiv fəaliyyəti və fərdin aktiv subyekt kimi qavranılması imkanları baş verir. Bu halda V.Hesle “şəxsiyyət böhranı”ndan danışır. Bu ifadə depersonizasiya prosesinin mənasını tam şəkildə əks etdirir. Yeri gəlmişkən, burada fərd və cəmiyyət arasındakı münasibətlərin böhranı haqqında danışmaq olar, çünki onlar arasında qarşılıqlı əlaqə faktı fərdin həyata identifikasiyası faktı olmadan sadəcə yoxdur. Şəxsi identiklik böhranlarına dair çoxlu nümunələr var. Demək olar ki, hamısında bir ümumi cəhət var - hər yerdə şəxsi identiklik böhranı yerli xarakter daşıyır. Biz artıq şəxsi identiklik böhranı prosesinin sərhədlərini araşdırdıq. Ən maraqlısı böhranın ikinci mümkün variantı - qlobal depersonizasiya - şəxsi identiklik səviyyəsindən sosial səviyyəyə keçiddir. Yəni, bütün qrupun maraq və münasibətlərinin təcəssümü, burada orijinal və bənzərsiz şəxsiyyətin məhv edilməsi və ya silinməsi yoxdur, lakin şəxsiyyətin sosial komponentinin şəxsi identikliyin zərərinə üstünlük təşkil edir, çünki onlar eyni kəsilməz qütblərdir və onlar arasında əks əlaqə mövcuddur. Şəxsi identiklik fərdin subyektiv xassəsi olduğundan və refleksiv xarakter daşdığından, yalnız onun komponentləri arasındakı tarazlıq həqiqi varlığın, həqiqi şəxsi azadlığın mənbəyinə çevrilə bilər, çünki şəxsi azadlıq insanın öz varlığını, şəxsiyyətini təsdiq etmək qabiliyyətində ifadə olunur. Fərd və cəmiyyət arasındakı əlaqənin əsasında şəxsi identikliyin ziddiyyətli reallığı dayanır. Beləliklə, fərdi şəxsiyyət probleminin sosial, fəlsəfi və psixoloji problemin nəticələrinin tədqiqi kontekstində şəxsi identiklik anlayışının öyrənilməsinə olan yanaşmaları yekunlaşdıraraq nəticələri ümumiləşdirə bilərik:

— birincisi, müasir Qərbi Avropa və Anglo-Amerika sosial-fəlsəfi ədəbiyyatında “şəxsi identiklik” termini ümumi “şəxsiyyət” anlayışının ayrılmaz anlayışı və tərkib hissəsi kimi istifadə olunur və qəbul edilir;

— ikincisi, şəxsi identiklik heç bir halda xəyali bütövlüyə endirilə bilməz - o, dinamik, iki-komponentli strukturdur və onun komponentləri arasında əlaqə var;

— üçüncüsü, şəxsi identiklik sosial proseslərin və hadisələrin real inkişafının göstəricisidir;

— dördüncü, şəxsi identiklik real və potensial tendensiyaları nəzərə almaqla şəxsiyyət və cəmiyyət arasındakı əlaqəni təmsil edir. Ənənəvilik dövründə şəxsiyyət və cəmiyyət münasibətlərini müasirlik dövründə şəxsiyyət və cəmiyyət münasibətlərindən keyfiyyətcə fərqləndirən amilləri müəyyən etmək mümkündür. Bu amillər ənənəvilik, müasirlik və yeni tendensiyalar amillərinin birləşməsinin nəticəsidir;

— beşincisi, şəxsi identiklik orijinallığı ilə xarakterizə olunur. Bu, köklü şəkildə cəmiyyət

modelindən asılıdır, müvafiq olaraq, ənənəvi - uzaq keçmişə aid, müasir - post-ənənəvi, indiki və gələcəyə aid;

— altıncısı, keçmiş və indiki sosial filosofların nəzəri irsində konseptual birlik yoxdur. Bu fəlsəfi hadisənin şəxsiyyət və cəmiyyət münasibətləri kontekstində heç bir araşdırması yoxdur;

— yeddincisi, nəticədə ümumi metodoloji əsas və tədqiqat sahəsinin birmənalı tərifı yoxdur. Fərd və cəmiyyət arasında münasibətlərin modelləşdirilməsinə və onların inkişafının proqnozlaşdırılmasına vahid yanaşma yoxdur. Yuxarıdakı modelləşdirmə və proqnozlaşdırmanın mexanizmləri açıqlanmır. Məhz buna görə də hazırda bu fenomen əlavə aydınlaşdırma və inkişaf tələb edir. Xüsusilə müasir şəraitdə fərd və cəmiyyət arasında münasibətlərin konseptual çərçivəsini hazırlamaq lazımdır. Bu, əlbəttə ki, müasir tədqiqatların nəticələri və öz ideyalarımız əsasında mümkündür.

Problemin aktuallığı. Şəxsiyyətin formalaşması fərdi xüsusiyyətlər ilə sıx bağlıdır. Belə ki, ətrafda baş verən proses və hadisələr hər bir insan üçün özünəməxsus məna və məzmun ifadə edir. İnsanlarda şəxsiyyətin hansı növünün tədqiq edilməsindən asılı olmayaraq, bu fərdlərin psixoloji vəziyyətini, onların fərqliliklərini, özünəməxsusluqlarını daha yaxşı öyrənməyə kömək edir. Bu problem bütün dövrlər üçün öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə şəxsiyyət identikliyi probleminin konseptual dizaynı əsaslı araşdırılmış və problemin təsnifatı sistemli şəkildə verilmiş və müəyyən olunmuşdur ki, şəxsi identiklik orijinallığı ilə xarakterizə olunur və bu, köklü şəkildə cəmiyyət modelindən asılıdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Şəxsiyyət identikliyi probleminin sistemli şəkildə öyrənilməsi və müəyyənləşdirilməsi bütün dövrlərdə cəmiyyətdə gedən proseslərin düzgün istiqamətdə aparılması üçün çox vacibdir. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrlər istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности // Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук. СПб.: Азбука, 2000.
2. Бурдые П. Начала / Пер. с фр. Н.А. Шматко. М.: Socio-Logos, 1994.
3. Козлова Н.Н. Методология анализа человеческих документов // Социологические исследования. – 2004, № 1. с. 21.
4. Элиас Н. Общество индивидов / Пер. с нем. А. Иванченко [и др.]; общ. ред. М. Хорькова. – М.: Праксис, 2001, 331 с.
5. Ожигова Л.Н. Проблема субъектности: гендерная идентичность и профессиональные стратегии женщины // Субъект, личность и психология человеческого бытия / Под ред. В.В. Знакова и З.И. Рябикиной. М.: Изд-во “Ин-т психологии РАН”, 2005.

S.X. Pirieva

**Концептуальные вопросы проектирования проблемы личностной
идентичности
Резюме**

Статья посвящена вопросам исследования проблемы личностной идентичности. В статье рассматриваются основные подходы современных исследователей к вопросу личностной идентичности. Предпринята попытка концептуального оформления исследуемой проблемы. Индивидуальность – это своего рода самораскрытие человека. В классификации личности особенно предметом интереса исследователей стало понятие социальной индивидуальности. Личность считается основным объектом социальной индивидуальности. Формирование и развитие личности напрямую связано с ее социальной индивидуальностью. Индивидуальные характеристики и социальные процессы находятся в состоянии взаимного единства. Социальные процессы особенно важны при изучении социальной личности. В статье на основе изучения вопросов, связанных с сущностью личности, предмет проанализирован на основе современной научной литературы.

S.X. Pirieva

**Conceptual design issues of the identity problem
Summary**

This article is devoted to the research questions of the problem of personal identity. Basic approaches to the question of personal identity of the contemporary researchers are discussed in the article. The author makes an attempt of the conceptual execution of the researched problem. Individuality is a kind of self-discovery of people. In the classification of personality, especially the concept of social individuality has become the object of interest of researchers. Personality is considered the main object of social individuality. The formation and development of personality is directly related to its social individuality. Individual characteristics and social processes are in a state of mutual unity. Social processes are especially important when studying social personality. In the article, based on the study of issues related to the essence of personality, the subject was analyzed on the basis of current scientific literature.

Redaksiyaya daxil olub: 04.11.2024